

Prof. dr hab. Tadeusz Palmowski
Zakład Rozwoju Regionalnego
Wydział Nauk Społecznych, Uniwersytet Gdański
ul. Bażyńskiego 4, 80-309 Gdańsk
tadeusz.palmowski@ug.edu.pl

Oświadczam, że jestem kompetentny do sporządzenia niniejszej Recenzji i nie istnieją żadne przeszkody natury technicznej i prawnej uniemożliwiającej jej wykonanie. Ponadto oświadczam, że nie istnieją jakiegokolwiek okoliczności mogące wywołać wątpliwości co do mojej bezstronności, i nie zachodzą żadne okoliczności określone w art.24 ustawy z dnia 14 czerwca 1960 r. Kodeks postępowania administracyjnego (Dz.U. z 2020 r. poz.256 z późn. zm.), które skutkowałyby niemożliwością sporządzenia Recenzji.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgr Filipa Bebenowa

pt. Transformacja lokalnych systemów kolei w Polsce w XXI w. w kontekście historycznych przemian transportu kolejowego

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej

Poznań, 2023

Promotor: prof. dr hab. Tadeusz Stryjakiewicz

Promotor pomocniczy: dr Bartłomiej Kołsut

Przedłożona do recenzji dysertacja wykonana została pod kierunkiem prof. dr hab. Tadeusza Stryjakiewicza, wybitnego i uznanego naukowca z zakresu geografii społeczno-ekonomicznej i dr. Bartłomieja Kołsuta z Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM.

Dysertacja przedstawiona została w tradycyjnej formie jednego zwartego opracowania.

Przedłożony do recenzji tom rozprawy liczy 266 numerowanych stron. W opracowaniu zawarto 31 tabel, 22 ryciny oraz 8 fotografii. Na rycinach przeważają autorskie schematy i kartodiagramy. Bibliografia zawiera 294 pozycje, w tym 44 angielskojęzyczne i 18 niemieckojęzycznych, zawiera także 9 aktów prawnych, w tym dwa dokumenty niemieckie.

Proces rozwoju i kształtowania się sieci kolejowej w Polsce stanowił temat zainteresowań kilku pokoleń badaczy, wśród których, oprócz geografów transportu są również ekonomiści, urbaniści i inżynierowie. Wśród opracowań tego zagadnienia przeważają m.in. prace podejmujące tematykę miejskiego transportu szynowego, kolei niepublicznych służących obsłudze zakładów przemysłowych. Jest wiele publikacji poruszających tematykę rynku przewozów pasażerskich, dostępności do kolei, rozwoju sieci kolejowej w poszczególnych regionach, ekspansji i regresowi przestrzennemu kolei w Polsce, przekształcaniu struktury przestrzennej sieci kolejowej, regionalnych, kolejowych przewozów pasażerskich itp.

W literaturze przedmiotu brakuje syntetycznych prac dotyczących transformacji lokalnych systemów kolei w XXI wieku. Udana próba wypełnienia tej luki stanowiła główny asumpt podjęcia tej problematyki przez Filipa Bebenowa. Na wybór ten wpływ miała także pasja i ogromne doświadczenia autora, który jako uczestnik procesu przekształceń systemów kolei wąskotorowych, miał w latach 2010–2021 możliwość praktycznej weryfikacji założeń deregulacji i liberalizacji rynku kolejowego. **Przedmiotem pracy** są liczne sieci publicznych i niepublicznych kolei lokalnych. Stanowią one wciąż słabo rozpoznane zagadnienie, stosunkowo rzadko badane przez polskich geografów.

Lokalne systemy kolejowe w Polsce stanowią samodzielne zespoły organizacyjno-techniczne, posiadają własny tabor, zapewniają wykwalifikowaną kadrę, która jednocześnie zabezpiecza jego obsługę. Funkcjonalnie i organizacyjnie oddzielone są od głównego, krajowego systemu kolejowego. Istnieją one są w polskim krajobrazie od ponad wieku. Już na przełomie XIX i XX w. lokalne systemy kolejowe powstawały w oparciu o różnorodne przepisy prawne, związane z ustawodawstwem państw zaborczych. Różne były motywy i przyczyny ich budowy. Przez wiele dziesięcioleci, te lokalne systemy pozostawały w cieniu „wielkiej kolei”, nawet gdy w okresie początków PRL-u zostały znacjonalizowane. Te, które nie uległy wcześniejszej likwidacji i przetrwały do XXI wieku stały się dzisiaj swoistymi jak twierdzi Doktorant „laboratoriami zmian”, które później wpłynęły na cały rynek kolejowy.

Przedstawiona do recenzowania rozprawa stanowi świetną próbę kompleksowego przedstawienia procesu transformacji lokalnych systemów kolei w Polsce wraz z opisem

uwarunkowań, które kształtowały przebieg tego procesu. Zaprezentowane przez Doktoranta, od lat współpracującego z zarządcami infrastruktury niezwiązanymi z przedsiębiorstwami grupy kapitałowej PKP spojrzenie, pozwoliło na zbadanie procesów zachodzących w na tym obszarze niejako „od wewnątrz” jak stwierdza Autor i wziąć pod uwagę także kontrowersyjne, mało znane lub nieobecne w dyskusji naukowej uwarunkowania funkcjonowania lokalnych systemów kolei w Polsce.

Wiele pojęć dotyczących transportu kolejowego w poszczególnych dyscyplinach, na styku geografii społeczno-ekonomicznej jest różnie definiowane. Dlatego też Autor na potrzeby pracy i nie tylko, bardzo precyzyjnie je zdefiniował. Uwzględnił przy tym grupy zagadnień obejmujące pojęcia związane z transportem, infrastrukturą kolejową, organizacją oraz funkcjonowaniem systemów kolei. Ostatnią grupę pojęć stanowią terminy związane z funkcjami lokalnych systemów kolei, w większość wąskotorowych wykorzystywanych do uruchamiania połączeń turystycznych. Doktorant zaproponował autorską **własną definicję kolei turystycznej**. Na gruncie polskim rozwinął też pojęcie kolei muzealnej obsługiwanej przez zabytkowy tabor, posiadającej duże walory historyczne, estetyczne, techniczne lub kulturowe.

Charakter pracy wymagał stosowania szeregu zróżnicowanych metod badawczych. Autor do gromadzenia danych wykorzystał techniki desk research. Prawidłowo wykorzystał podejście deskrypcyjne, zastosował metodę obserwacji uczestniczącej, opisu poznawczego, analizę przyczynowo-skutkową, wyjaśnianie genetyczne (historyczne), dyfuzję innowacji, metodę pogłębionego wywiadu oraz wyjaśniania funkcjonalnego (teleologicznego).

Podstawowe źródła informacji dotyczące problematyki lokalnych systemów kolei w Polsce są bardzo rozproszone. Część z nich pochodzi spoza źródeł literatury naukowej. Doktorant w postaci tabelarycznej dokonał ich klasyfikacji i usystematyzowania pod kątem przydatności do wykorzystania w badaniach naukowych. Podstawą analiz prowadzonych w pracy były dane pierwotne. Część z nich Doktorant zdobył w ramach obserwacji uczestniczącej, obejmującej czynny wkład w obsługę i zarządzanie lokalnymi systemami kolei.

Do źródeł danych wtórnych (zastanych) wykorzystanych w pracy należą m.in. publikacje obejmujące bezpośrednio lub pośrednio tematykę transportu kolejowego. Wśród monografii związanych z funkcjonowaniem lokalnych systemów kolei Autor wskazał zarówno profesjonalne monografie syntetyzujące wiedzę szczegółową, jak również artykuły i zwarte publikacje o charakterze przyczynkarskim, które pomimo niedoskonałości, często pełnią nieocenioną rolę bieżącego dokumentowania procesu przekształceń lokalnych systemów kolei.

Obiektem badań przeprowadzonych przez Doktoranta są prawidłowo zdefiniowane lokalne systemy kolei rozumiane jako samodzielne zespoły organizacyjno-techniczne wykonujące przewozy w obrębie zarządzanej infrastruktury, eksploatujące własny tabor kolejowy i zapewniające wykwalifikowany personel do jego obsługi, odrębne funkcjonalnie i organizacyjnie od głównego (krajowego) systemu kolejowego.

Obszar badań zaprezentowany w dysertacji to terytorium Polski we współczesnych granicach, na którym Autor zidentyfikował 42 lokalne systemy kolei. Zakres czasowy dotyczy w części retrospektywnej końcówki XIX, całego wieku XX, a w zasadniczej pierwszych dwóch dekad XXI wieku.

Cennym jest obszerny i wyczerpujący przegląd piśmiennictwa, przedstawiony według siedmiu kierunków badawczych związanych z tematyką lokalnych systemów kolei w ciągu ostatnich kilkudziesięciu lat w Polsce i Europie. Świadczy on o bardzo dobrym rozeznaniu Autora w dotychczasowych osiągnięciach zagranicznych i polskich badaczy tej dyscypliny. Zestawienie literatury zawiera całą gamę różnych, w tym unikatowych pozycji.

Podstawowym **celem pracy** była analiza i ocena procesu transformacji lokalnych systemów kolei w Polsce w XXI wieku wraz z identyfikacją uwarunkowań, które na ten proces wpływały.

Główne problemy badawcze, których rozwiązanie umożliwiło osiągnięcie przez mgr Filipa Bebenowa podstawowego celu pracy, zostały sformułowane w postaci siedmiu

prawkłowo postawionych pytań badawczych. Nawiązują one do genezy i historycznego procesu kształtowania się lokalnych systemów kolei w Polsce, do typów organizacyjnych i funkcjonalnych lokalnych systemów kolei, do przebiegu procesu transformacji tych systemów oraz dominujących kierunków ich zmian, do modelu funkcjonowania lokalnych systemów kolei w Polsce w XXI wieku, do oceny procesu transformacji lokalnych systemów kolei uwzględniającej doświadczenia przekształceń w XXI wieku oraz do rekomendacji i dobrych praktyk dotyczących zarządzania lokalnymi systemami kolei.

Zasadnicza część problemów badawczych zorientowana została na całościowe zbadanie i zwiększenie poziomu wiedzy dotyczącej geografii transportu, szczególnie w zakresie lokalnych systemów transportowych. Pozostała dotyczyła perspektyw rozwoju i sformułowania rekomendacji związanych z funkcjonowaniem i eksploatacją lokalnych kolei.

Rozprawa doktorska mgr Filipa Bebenowa jest przykładem reakcji na nieustannie zmieniającą się rzeczywistość oraz współczesne wyzwania nauk geograficzno-ekonomicznych. Geografowie bardziej niż przedstawiciele innych nauk starają się śledzić i kompleksowo badać zagadnienia transportowe, w tym także przekształcenia lokalnych systemów kolei na terenie Polski.

Dysertacja łącznie ze wstępem, podsumowaniem i bibliografią składa się z siedmiu rozdziałów. O ile w rozprawach tego typu zdarza się kwestionowane przez niektórych specjalistów, zaliczanie wstępu i podsumowania do rozdziałów, to przedstawienie bibliografii jako rozdział wzbudza wątpliwości recenzenta. Rozdziały mają zróżnicowaną objętość od 27 do 58 stron (z pominięciem bibliografii - 22 strony). Podział na podrozdziały pierwszego i drugiego rzędu jest prawidłowy i w efekcie praca prezentuje właściwy układ treści.

We wstępie (rozd.1) Autor przedstawił cel i zakres pracy, podstawowe pojęcia, źródła danych, tok postępowania i przyjęte metody badawcze, przegląd literatury oraz bardzo udaną koncepcję lokalnego systemu kolei.

Rozdział drugi to geneza i historyczne przemiany lokalnych systemów kolei w Polsce, łącznie z przekształceniami lokalnych systemów kolei przed 1945 r. i ich funkcjonowaniem po II wojnie światowej. Rozdział trzeci prezentuje w bardzo konkretny i precyzyjny sposób zróżnicowania wszystkich lokalnych systemów kolei w Polsce. W rozdziale czwartym zawarte

zostały uwarunkowania przekształceń i funkcjonowania lokalnych systemów kolei w Polsce według prawidłowo zidentyfikowanych przez Doktoranta czterech zasadniczych typów uwarunkowań. Rozdział piąty ukazuje proces ich transformacji w XXI w. z podziałem na przekształcenia instytucjonalne i funkcjonalne.

W podsumowaniu (rozdział 6) w sposób syntetyczny przedstawiono wnioski z całej pracy. Zaprezentowano je w odniesieniu do przyjętych na wstępie założeń. Cel rozprawy jakim była analiza i ocena procesu transformacji lokalnych systemów kolei w Polsce w XXI wieku wraz z identyfikacją uwarunkowań, które na ten proces wpływały został osiągnięty.

Znalazło to swoje odzwierciedlenie w szczegółowych wnioskach płynących z pracy, stanowiących odpowiedzi na pytania badawcze postawione na początku pracy. Sposób formułowania wniosków, ich dobór i zakres świadczą o znacznych umiejętnościach Autora w tym zakresie.

Przeprowadzona analiza pozwoliła także Autorowi na sformułowanie bardzo konkretnych rekomendacji dla kształtowania lokalnego systemu kolejowego. Jego zdaniem proponowane rozwiązania mogą być także implementowane do odtworzenia relacji zachodzących między poszczególnymi elementami tego systemu funkcjonującego w określonych, specyficznych uwarunkowaniach instytucjonalnych, technicznych, ekonomiczno-finansowych i społecznych.

Przedstawiona rozprawa doktorska w znaczącym stopniu wypełnienia lukę istniejącą w literaturze na temat procesu instytucjonalnej i funkcjonalnej transformacji lokalnych systemów kolei i kierunków ich zmian. Jej wyniki pozwalają na podsumowanie dotychczasowego stanu wiedzy, a także scharakteryzowanie miejsc i roli lokalnych systemów kolei we współczesnej strukturze sieci transportowej Polski. Jednak jak Doktorant w zakończeniu słusznie wskazał, że pytania badawcze oraz sformułowane w dysertacji odpowiedzi nie wyczerpują w pełni tematyki lokalnych systemów kolei. Wskazał na konieczność kontynuowania dalszych badań i analiz, m.in. obejmujących ściślejsze relacje analizowanych lokalnych systemów kolei z turystyką w kontekście historyczno-muzealnym.

Zagospodarowanie dziedzictwa techniki kolejowej mogłoby stanowić nowe pole interdyscyplinarnych badań społecznych i kulturowych w Polsce, co może być interesujące z naukowego i aplikacyjnego punktu widzenia.

Generalnie rozprawa stanowi nowe, istotne narzędzie do oceny funkcjonowania lokalnych kolei. Wnioski aplikacyjne płynące z pracy stanowią cenne wskazówki dla władz lokalnych, regionalnych i państwowych oraz operatorów lokalnych systemów kolei. Wyłącznie ścisła ich współpraca może odwrócić negatywny trend związany z utratą parametrów użytkowych, a w konsekwencji degradacją lokalnych systemów kolei.

Uwagi ogólne

Postępowanie badawcze przyjęte w pracy jest prawidłowe. Autor wykazał się dużą dyscypliną intelektualną i umiejętnością konsekwentnego prowadzenia wywodu. Sposób formułowania wniosków, ich dobór i zakres świadczą o znacznych umiejętnościach Autora w tym zakresie. Praca wyróżnia się starannością, napisana została w sposób jasny i zrozumiały. Autor umiejętnie posługuje się przypisami i odnośnikami.

Język pracy jest na ogół precyzyjny. Swoim profesjonalizmem i dojrzałością oraz doświadczeniem, Doktorant dowiódł umiejętności konstruowania i sporządzania obszernych tekstów naukowych.

Ponieważ jest to praca o charakterze geograficzno-ekonomicznym, Doktorant operuje w pracy znakomitymi autorskimi schematami i kartodiagramami. Tablice są precyzyjne, przejrzyste i czytelne. Takie ujęcie, nie tylko dokumentuje przestrzenne ujęcie badanych zjawisk, ale pozwala także na lepszą ich percepcję i wyciąganie konkretnych wniosków.

Uwagi szczegółowe

Pomimo, że rozprawa zawiera szereg świetnych kartodiagramów, Doktorant nie przedstawił w pracy planu lub schematu żadnego z badanych 42 systemów kolejowych.

Uwagi techniczne i stylistyczne

W pracy występuje kilka sformułowań, stosowanych w publicystyce, a które nie koniecznie powinny być zamieszczane w opracowaniach pretendujących do rangi naukowej, np. s.7 warto jednak pamiętać, s.13 warto nadmienić, s.39 co warto dodać, s.216 warto dodać, s.228 warto zaznaczyć, s.232 warto nadmienić.

Poczynione drobne uwagi, nie ujmują bardzo wysokiej wartości rozprawy. Jednak przy przygotowywaniu ewentualnej publikacji należałoby je uwzględnić.

Wnioski

Mimo nielicznych uwag krytycznych uważam, że rozprawa przedstawiona przez mgr Filipa Bebenowa spełnia wymagania stawiane przed pracami doktorskimi. Praca stanowi dowód, że jej Autor:

- ma wiedzę i umiejętności z zakresu nauk geograficznych i przestrzennych, pozwalające na prowadzenie samodzielnej pracy naukowej;
- potrafi właściwie wybrać i postawić problem badawczy, jasno sformułować hipotezy i konsekwentnie dążyć do ich weryfikacji;
- umie znaleźć właściwe metody badawcze i je stosuje;
- zastosowana w rozprawie procedura badawcza okazała się właściwa dla wykonania postawionych sobie przez Doktoranta zadań;
- potrafi wyciągać wnioski z badań, nowocześnie je formułować i prezentować;
- umie wyciągać konkretne aplikacyjne i praktyczne wnioski z prowadzonych badań.

Opracowanie dotyczy tematu istotnego nie tylko z punktu widzenia współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej, ale również zachowania i kształtowania przyszłości lokalnych systemów transportowych.

W świetle przytoczonych danych stwierdzam, że rozprawa spełnia warunki wynikające z ustawy o stopniach i tytule naukowym w związku z art. 179 ust. 1 ustawy - Przepisy wprowadzające ustawę prawo o szkolnictwie wyższym i nauce z dnia 3 lipca 2018 roku i wnioskuję o dopuszczenie mgr Filipa Bebenowa do dalszych etapów postępowania w przewodzie doktorskim. Rozprawa stanowi oryginalne rozwiązanie

zagadnienia naukowego i dowodzi umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych. Biorąc pod uwagę całokształt recenzowanej rozprawy doktorskiej mgr Filipa Bebenowa **z całym przekonaniem stawiam wniosek** Wysokiej Radzie Wydziału Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu o przyjęcie i dopuszczenie do kolejnego etapu przewodu doktorskiego.

Ponadto, ze względu na wyróżniające się walory pracy, polegające nie tylko na zidentyfikowaniu i ocenie prawidłowości funkcjonowania procesu transformacji lokalnych systemów kolei w Polsce, opracowaniu wypełniającym znaczącą lukę w badaniach tego typu, ale i na sformułowaniu autorskiego modelu funkcjonowania lokalnego systemu kolei w Polsce w XXI wieku. Do tego dochodzi aspekt aplikacyjny rozprawy polegający na sformułowaniu szeregu rekomendacji dla samorządów lokalnych, regionalnych i państwowych oraz dla operatorów lokalnych systemów kolei. Te konkretne wskazania mogą przyczynić się do tego, że lokalne koleje, szczególnie wąskotorowe nie znikną z krajobrazu transportowego Polski. Dlatego też **wnioskuję o wyróżnienie i nagrodzenie dysertacji** doktorskiej mgr Filipa Bebenowa w trybie przewidzianym na Wydziale Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Gdynia, dnia 24 stycznia 2024 r.

Prof. dr hab. Tadeusz Palmowski